

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 november Tanulmány

Révész Sándor: Kalap a magasban

A kilencedik évtized felén túl már minden könyv testámentum. Ez pedig (John Lukacs: *A történetírás jövője*, Budapest, 2012, Európa) kiváltképp. Úgy is zárul: „Derék, komoly történész barátaim, akik életeteket a tanításnak és írásnak szenteltétek: kérlek benneteket, ne is törődjete a sok obiter dictum-mal (közbevetett megjegyzéssel – R. S.) ebben a kis könyvben, és bocsássátok meg a szakmámról mondott helyenként szarkasztikus megjegyzéseimet. Üdvözöllek benneteket, megemelem kalapomat munkátok, pusztá létezésetek előtt. Gyér és fehér a hajam, de ez a kalapemelés jelent valamit. Azt hiszem, több, mint egy gesztus: egy tény.” (146. o.) „A történetírás jövője” pars pro toto. A civilizáció, az írástudás jövőjéről van itten szó, a kalap pedig minden derék, komoly írástudó előtt megemeltetik.

Ahhoz képest, mennyire távol áll tőlem, hogy kalapot vegyek s pláne emelgessek, nagyon közel áll hozzám ezeknek a soroknak a hangulata. Ahhoz képest, hogy milyen távol áll tőlem John Lukacs professzor világszemlélete, nagyon közel áll hozzám a hang, az elmélyült, higgadt aggodalom hangja, amelyen a világról beszél.

John Lukacs vegyes gyereknek született, katolikusnak nevelték, zsidóként üldözték. Mint ifjú diák itthon élte és menekülte át a világháborút, melyet azután történészi munkásságának középpontjába állított. A háború után nagyon gyorsan elviharzott, mielőtt még a gyakorlatilag elkerülhetetlen itthoni szellemi fertőzések elérték volna. Minden jellegzetes emigráns csoportosuláson és típuson kívül állt. Kivételes szellemi erővel és autonómiával tudta magát függetleníteni attól, amit megélt, mielőtt beleeresztette volna gyökereit a „patriciusbájait” akkor még őrző Philadelphiába, hogy öntudatos „reakcióként” és szigorú katolikusként, mi több, katolikus aktivistaként ott élje le az életét.

Egy konzervatív, arisztokratikus, antimaterialista történész, akinek a történelem társadalom- és gazdaságközpontú megközelítésétől heróttja van, akitől a társadalmi formációkban, egyetemes érvényű történelmi tendenciákban való gondolkodás a lehető legtávolabb áll, aki az abortusz, a klónozás, a pornográfia, a szexuális szabadság, a családmodell tekintetében mélykonzervatív álláspontot foglal el – mi köt engem ehhez a szerzőhöz?

Hát, egyrészt a félelemközösség: a populizmusfrász. Másrészt a gondolatkifejtés eszménye és etosza, amitől az én kalapom lengene, ha volna, lelkesen és alássan a professzor felé. Nem ismerek mást, aki egyszerre tudna ennyire markáns, ennyire árnyalt és ennyire nagyvonalú lenni. Hogy markánsság és árnyaltság nem egymás rovására erősödik – ez felettébb ritka fenomén.

A félelemközösség bázisa az, hogy a döntési illetékesség és a döntési kompetencia ellentétes irányban változik. Minél többen vehetnek részt a meghatározó, közérdekű kérdések eldöntésében, annál kevésbé lesznek ezek a döntések átgondoltak, időtállóak, megfontoltak, kompetensek. A népi inkompetenciára való támaszkodás a populizmus, mely a rövid távú, infantilis közgondolkodás diadala folytán hanyatlásba visz.

A John Lukacs által a legmagasabb szinten képviselt „reakció” ehhez a közös félelemhez olyan konklúziót kapcsol, mely megtámadja a régi diktatúránk és a mostani kurzusunk demokratikus ellenzékének alapjait. Bizonyára nem igényel külön magyarázatot, mennyire aktuális ezzel a kihívással szembenézni. A demokratikus ellenzékiség, illetve a demokratság azon alapul(t), hogy az elsődleges választóvonal a demokracia és annak tagadása között húzódik. A demokracia a tömegdemokraciával egyenlő, s ennek tagadása minden egyéb: a totalitárius diktatúrák, a különböző tekintélyelvű rendszerek, a mi történelmünkben például a titkos választás jogából a tömegeket kizáró, az úri elitek hatalmának folyamatosságát biztosító konzervatív liberalizmus.

Ezzel szemben John Lukacsnál az elsődleges választóvonal azon rendszerek között van, melyekben érvényesül a „tömegek zsarnoksága”, s azok között, melyekben nem. Így kerülnek egy oldalra a tömegdemokraciák és a tömegdiktatúrák. Az, ami ellen és amiért a demokratikus ellenzék föllép(ett). Itt tehát demokratikus ellenzéki múltunk és jelenünk létjogáról van szó.

„A tömegdemokraciák tömegdiktatúrái a szédületes örvények húzóerejével rendelkeznek” – írja a naplójába Kertész Imre. (*Mentés másként*, Budapest, 2011, Magvető, 69. o.) „Mahler idejében – utoljára – még lehetséges volt a nagyság, ami demokraciában többé nem lehetséges” – ezt is ő írja (uo. 177. o.). Meg azt is, hogy „a világ állati szintre süllyedt, és süllyedése megállíthatatlan” (87. o.). Végül pedig: „A fasizmusnak, náciizmusnak, kommunizmusnak stb. stb. nem történelmi okai vannak, hanem az, hogy az emberek akarják e rendszereket s fővezéreiket.” (143. o.)

Ez az idézet vezet át John Lukacs számomra legkísértetesebb könyvéhez, *A történelmi Hitlerhez*. Lukacsnál Hitler a demokracia korának főhőse. Az arisztokratikus kort követő demokratikus kor főszereplőjének, a forradalmárnak az archetípusa. Ellenpárja Churchill, akiben Lukacs a nyugati világ megmentőjét látja, s aki az arisztokratikus kor főszereplőjének, a reakciónak az archetípusát testesíti meg. „Hitler volt a modern világ legnépszerűbb forradalmi vezére. A hangsúly a népszerűn van, mert Hitler a történelem demokratikus, nem pedig arisztokratikus korszakához tartozik.” (*A történelmi Hitler*, Budapest, 1998, Európa, 61. o.)

A demokratikus ellenzék mintegy adótnak veszi, hogy a diktatúra azért iktatja ki a szabad, demokratikus vélemény- és akaratnyilvánítás lehetőségeit, mert kisebbségi akaratot kényszerít rá a többségre. Csakhogy ez egyáltalán nem minden diktatúra egyáltalán nem minden korszakára igaz. „A harmincas évek 1933 utáni szakasza a legtöbb német számára napfényes időszak volt; egy egész nemzedék megőrizte emlékezetében. A koncentrációs táborok, a német zsidók elnyomása, a náci propaganda fülsértő közönségessége csak egy elkeseredett kisebbség számára volt fájó gondolat; de mindez eltörpült amellet, hogy Hitler megteremtette a jólétet, nagygyá és egységessé tette a nemzetet.” (Uo. 106. o.) „Hitler nemzetiszocialista Németországa megmutatta, hogy szigorú diktatúra mellett is lehet magas életszínvonalat elérni.” (Uo. 108. o.)

Csakugyan: mi van akkor, ha egy diktatúra valóban többségibb, mint egy demokracia? Mert erősebb zsarnok lehet benne a többség. A demokraciában nagyon sok minden lehetetlen, a diktatúrában pedig nagyon sok minden lehetséges abból, amit sokszor, sok helyütt szeretne a többség. Például a halálbüntetés és általában a néphangulat követése az ítélkezésben. A

többséget zavaró személyek és kisebbségi csoportok jogfosztása, eltávolítása. A más véleményen lévők elhallgattatása. És így tovább. Minél kidolgozottabb az emberi jogok rendszere, minél több generációjuk és minél erősebb nemzetközi védelmük van, annál kisebb a többség mozgástere a többségi elvre hivatkozó demokráciákban. Annál frusztráltabb ez a többség és annál álságosabbnak érzi a demokráciát. A frusztrációt saját inkompetenciájának érzete is növeli. Át kellene látnia bonyolult összefüggéseket, amire nem készítettek föl. Szembesülnie kell azzal, hogy választásai gyakorta tévesnek bizonyulnak, s ez általános politikaellenességgel vagy demokráciaellenességgel fedett önértékelési zavarokhoz vezet. A diktatúra viszont megadja a többség számára a kisebbségek legyűrésének a lehetőségét, ennek igazolását, átveszi ennek morális terhét, megszabadít a döntések és tévedések felelősségétől, a bizonytalanságtól, a frusztráció sok-sok forrásától.

Hogy a diktatúra és a demokrácia nem zárja ki egymást, bármily távol álljon tőlem, nem abszurd, nem magától értetődően hamis állítás. Nem kell több szofisztika ahhoz, hogy mellette érveljünk, mint ahhoz, hogy a többségi elvű demokráciát összekapcsoljuk azzal a liberális alapelvel, miszerint a szabadság mindig a kisebbség szabadsága. Amit Lukacs és Kertész a tömeg- előtaggal negatívumként fogott össze (tömegdemokráciák és tömegdiktatúrák), az semmi más, mint amit Marx és Lenin ugyanezzel a hivatkozással pozitívumként párosít: a proletárdiktatúra igazibb demokrácia, mint az úgymond „formális” demokrácia – ezen dialektikus állítás mögött komoly érvanyag állt. A rendszerváltás előtti rendszer önmeghatározása szerint egyszerre volt „népi demokrácia” és „proletárdiktatúra”. És sokan pártolták vagy fogadták el ezt így. Ezt a kettősséget kevesen érezték abszurdnak. Magyarországon kivált. A többség nem volt rendszerellenes, a Kádár-korszak többségi emlékezete a közvélemény-kutatások szerint ma is pozitív, s ugyancsak a közvélemény-kutatások szerint jelen pillanatban is sokkal többen támogatják a nyugati típusú tömegdemokrácia jövőjét és kultúráját tagadó, intézményeit leépítő pártokat, mint azokat, amelyek ezek védelmében lépnek föl.

John Lukacs világtörténelmi pesszimizmusa egyáltalán nem olyan mogorva, depressziós, lakonikus, kiúttalan és végletes, mint Kertészé. Sokkal optimistább pesszimizmus ez, és ebben a mostani testamentumos esszében ennek a pesszimizmusnak az optimizmusa sokkal inkább megnyilatkozik, mint Lukacs eddigi írásaiban. Ez alighanem azért van így, mert a távozásra felkészülő hívő lélek erősebben számol az Úr kegyelmével. Szöges ellentétben Kertésszel, aki az Istent büntársnak tekinti az „elembertelenedésben”. Nem csoda, hogy manapság is „Auschwitz folytatódik mindenütt, mindenben. New York = Auschwitz” (Mentés másként, 81. o.), hiszen: a teremtő „auschwitz elvek alapján működik... Sem Istenben, sem teremtményeiben nincs irgalom.” (Uo. 83. o.)

Kertész persze azért vélekedik így Istenről, mert nem hiszi, hogy van, holott anélkül nehéz a tömegdemokrácia kora elé, az általános vallásos szabályozottság korába visszavágyó konzervatívnak lenni. (L. „Valójában javíthatatlan konzervatív vagyok. Ha volna Isten, istenhívő lennék.” Uo. 202. o.)

Az idealistának van kapaszkodója: nincs olyan borús földi tendencia, melyen ne fordíthatna az Isten. Ha van Isten, akkor nem kell a világban általunk átlátható logikai rendet keresni, és nem is kell ennek hiánya miatt az emberi világot múltastul és jövőstül értelmetlennek vélni, hiszen a teremtő és az általa teremtett világ útjai reményteljesen kifürkészhetetlenek. A materialistának is van kapaszkodója: végső soron nem a gyarló tudat csóválja a világtörténelem kutyáját, a populista szellem nem fordíthatja meg a világtörténelmi tendenciákat, melyek a régi világot és a totalitárius diktatúrákat is elsodorták; a többség választásai hosszú távon – *try and error*

alapon – mégiscsak az emberi hatékonyság növekedésének világtörténelmi tendenciáját fogják erősíteni. Csak szegény antimaterialista-antiidealista Kertésznek nincs kapaszkodója.

Nem mondhatjuk egyáltalán, hogy a demokratikus ellenzéknek erős érvkészlete lenne Lukacssal és mindazokkal szemben, akik a tömegdemokráciát és a tömegdiktatúrát egyfajta populista világtörténelmi jelenségnek fogják fel. Ami van, az olyan exmarxista materialistáktól származik, mint amilyen Kornai János. Nem azért említem őt, mert az ő érveinek van a magyar demokratikus ellenzékben a világ szellemi életében a legnagyobb súlya (bár ez sem vitatható), hanem azért, mert ő fogalmazta meg pontosan és jellegzetesen, hogy mit hagyott el és mit vitt tovább Marxból. Erről már írtam egyszer (A kapitalizmus állásáról, Mozgó Világ, 2011. december), most csak arra emlékeztetnék, hogy amilyen határozottan elutasítja Kornai azt a végeredményt, amelyre Marx a világtörténelmi tendenciák elemzése során jut, annyira lelkesedik azért a komplex, a rendszerparadigmákat feltáró módszerért, amellyel ezeket a tendenciákat elemzi. (Marx „a rendszerparadigma nagy úttörője és hasonlíthatatlan mestere. Egyszerre egy személyben közgazdász, szociológus, politológus és történész”, „átfogó társadalomtudós”. Kornai János: *Gondolatok a kapitalizmusról*, Budapest, 2011, Akadémiai, 225. o.)

És pontosan ez az az örökség, amitől Lukacs a történetírás jövőjét félti. Úgy látja, a nagy összezavarodás, mely egész civilizációnkat a káosz felé sodorja, a hatvanas években a történetírást is elérte. Elérte mindenféle modernista „hóbort”, mely a történetírást a társadalomtudományok felé, neadjisten: közé sodorja. A materiális és mennyiségi tényezők, a társadalmi alapviszonyok kutatása, a tömegeket érintő jelenségek, a gazdaság kerülnek a középpontba. Háttérbe szorul a személyiségek szerepének a kutatása, az állam- és diplomáciatörténet, mindaz, ami a 18. és 19. században a történetírók érdeklődésének középpontjában állt. Lukacs éppen az ellenkezőjét vallja annak, amit mi, exmarxista materialisták Marxból továbbvinnénk: „Mindig az anyagi »tényezők« a legdöntőbbek egy nép történelmében? A történelem marxista és szintúgy kapitalista-determinista koncepciójával ellentétben az, amit az emberek gondoltak (és hittek), nem életük és történelmük felépítménye, hanem az egyik legfontosabb vagy a legfontosabb tényező – míg életük gazdasági körülményei a következmények: »felépítmények«.” (46. o.) „Nem a tőkefelhalmozódás határozza meg a változásokat, hanem a véleményfelhalmozódás.” (86. o.) Lukacsnak az a problémája „a demokratikus kor történészeivel”, hogy „hajlanak a determinizmusra: a szabad akaratot nem látják bizonyosságnak”, s „a történelmet jórészt általános okokkal magyarázzák”.

A történésznek Lukacs szerint sokkal inkább irodalmat kell olvasnia, mint statisztikákat (75. o.). „És a történelemben – inkább, mint a tudományban – a kivételek sokat számítanak. Minden jó regényíró tudja ezt. És tudnia kell minden jó történésznek is.” (89. o.) A történetírás Lukacsnál közelebb is áll az irodalomhoz, mint a tudományhoz, mely objektív törvényeket, determinált összefüggéseket keres. Márpedig ennél fontosabb, hogy az emberek mit gondolnak, hisznek (gondoltak, hittek), „és az ilyen dolgok kutatásában az irodalom jobb kalauz lehet, mint a tudomány”. (85. o.)

Mindebből következik, hogy Lukacs a mindennapi élet minden részletére kiterjedő „totális történetírás” úttörőjét és annak alapművét – Fernand Braudel: *A Földközi-tenger vidéke és a földközi-tengeri világ II. Fülöp korában* – minden elismerése mellett is sokkal kevesebbre tartja, mint Jacob Burckhardtot és Johan Huizingát, akik az általuk vizsgált korok gondolkodásmódjára összpontosítottak.

A 47. oldalon érdekes lábjegyzetet találunk: „Sok könyvem szerkezetében használtam a történelmi erőknek vagy tényezőknek ezt a relatív hierarchiáját. Először megpróbáltam leírni vagy összefoglalni egy adott időben élő nép anyagi vagy gazdasági körülményeit, és ezután

tértem rá a társadalmi, majd a politikai, aztán a nemzetközi körülményekre s végül a gondolkodásuk és hitük tendenciáira, egymást követő fejezetekben, a kevésbé fontos tényezőktől a fontosabbak felé haladva. (De még különböző könyveim legpozitívabb és legtiszteletteljesebb kritikusi és kommentátori sem igen vették észre ezt a hierarchikus szerkezetet.)” Én Lukacs pozitív és tiszteletteljes olvasójaként azt mondhatom, hogy ezt a szerkezetet éppen az „anyagi alap” és a „szellemi felépítmény” közötti levezetési irány érvényesüléseként, azaz a materializmus diadalaként lehet érzékelni.

Lukacs, miután a történezt nem tartja kifejezetten tudósnak, nem is véli fontosnak a szakma művelésének akadémiai kritériumait. Azonosul Burckhardt híres tételével, miszerint „a történetírásnak igazából nincs módszere, kivéve egyet: olvasni kell tudni”. (78. o.) Lukacs kifejezetten pozitív fejleménynek tartja a professzionális és amatőr történetírás közötti határok elmosódását, kiváltképp azt, hogy a történetírásen belül ismét fölívelt az életrajzirodalom – ma már egyenesen az „életrajzírás aranykorában élünk” –, abban pedig kifejezetten az amatőrök dominálnak, mennyiség és minőség tekintetében is. („Nagyon is lehetséges, hogy a huszonegyedik században a legjobb és legnagyobb történetírók nem diplomás szakemberek lesznek, hanem művelt, nagy tudással és képzelőerővel megáldott »amatőrök«.” 24. o.)

Lukacs szembeállítja Ortega homogén pesszimizmusát Huizinga optimizmussal átszínezett pesszimizmusával, és az utóbbi mellé áll. Az optimista színezőelem: a történelmi gondolkodásra való hajlamunk erősödése. Lukacs harminc évvel ezelőtti önmagát idézi: „bizonyos értelemben előtte járhatunk José Ortega y Gassetnek, aki 1930 táján *A tömegek lázadásában* kifejezte türelmetlenségét a demokratikus tömegemberrel szemben, aki csak a jelennek él, s akinek a tudata teljes egészében történelmietlen”. Ehhez képest mondja a professzor, hogy „fontosabb számunkra Johan Huizinga kijelentése nagyjából ugyanebből az időből (1934): »A történelmi gondolkodás immár a vérünkbe ivódott.« Fontos tudni, hogy ezt nem egy felületes optimista mondta, hanem egy patrícius történész, akit a legtöbb kortársánál mélyebben aggasztott a retorika és az ítélőerő hanyatlása a tömegdemokrácia korában.” (25. o.)

A történelmi tudat 17. századi felemelkedésének és ezen emelkedés folytatódásának Lukacs mindig is nagy és pozitív jelentőséget tulajdonított. Mostani könyvének középpontjában ennek a folyamatnak az 1960 táján kezdődő új szakasza áll, amikor „a történelmi érdeklődés olyan népek körében is megjelent, amelyekre az a múltban nemigen volt jellemző. És sokféle történelemre terjedt ki”, olyannyira, hogy bizvást beszélhetünk a történelem iránti „étvágyról”. (55. o.) Miközben Lukacs látélete szerint az iskolai történelemoktatás elsovad, a hivatásos történetírás jelentős része tévutakra sodródik, a műveltség hanyatlik, a könyvolvasás kultúrája visszaszorul, a verbális korból a „képek korába”, az „újbarbárság korába” érünk, gyengül a koncentrációs képesség, szűkül a szellemi kapacitás, „az őrjítő ostobaság... mindennap és minden éjszaka tombol körülöttünk: mindenféle reklámokban, jelszavakban... a popzene hangjaiban és visításában” (103. o.) – több embert érdekel a történelem, mint bármikor azelőtt. Szerte a világon megjelentek a népszerű történelmi folyóiratok, a történelmi munkák jobban fogynak, mint a regények, egyre több történelmi filmet, dokumentumfilmet, dokumentumdrámát készítenek, a televíziós kínálatban elszaporodtak a történelmi tárgyú műsorok és a történelemmel foglalkozó tematikus csatornák, elszaporodtak a helyi történelmi társaságok.

A történelem iránti étvágyban Lukacs leginkább az „aggodalommal keveredő kíváncsiságot” látja: „a világ gyorsan változik körülöttünk, s ennél fogva tudatosan igyekszünk megőrizni dolgokat a történelmi múltból – s ugyanakkor próbálunk olyan tárgyakat találni, amelyek személyesen összekötnek bennünket egy elképzelhető és nem távoli múlttal”. (60. o.)

Összefügg ez azzal, hogy az emberek viszonya a hagyományhoz és a haladáshoz megfordult a világháború előtti korhoz képest, kivált Amerikában. A „modern” jelző elvesztette tiszteletreméltóságát, ami átszállt a „régimódira”. Elmúltak azok az idők, amikor Henry Ford még az új korszellemet fejezte ki azzal a kijelentésével, hogy „a történelem humbug”. A húszas évek végén Hoover elnök kereskedelmi minisztere „hangot adott az amerikaiak általános hitének: »A hagyomány a haladás ellensége.« Hatvan évvel később az amerikaiak többsége már nem beszélne és nem is gondolkozna így. És a nem mindig tudatos feszengésük a »haladástól« ma együtt jár a történelem iránti növekvő érdeklődésükkel.” (62. o.)

Lukacs kiskönyvnyi esszéjéből végül is az a biztatás olvasható ki, ha nincs is így beleírva, hogy az összeolvadó amatőr-professzionális történetírásnak az a hivatása, hogy ezt a történelem iránti étvágyat a populizmus korából kifelé mutató reménységként ragadja meg, elégítse ki. Az amatőr írástudók képzelőerejével, kreativitásával s azzal a módszeres védelemmel, amit a szakma a hamisítással és a becsapós, megtévesztő elemekkel szemben nyújtani tud. Lakassák jól a történelemre étvágyó népet azzal az antideterminista, idealista etosszal, melynek lényege, hogy ha megváltoztatod a gondolkodásodat, megváltozik tőled a világ. Az Apológiának nevezett, fent idézett utószó előtt, az utolsó tematikus fejezet is ebben az optimista etoszban ér véget: „Ami a jövőt illeti: Werner Heisenberg néhány héttel a halála előtt, 1976-ban, egy előadásában mondta: »...a remény, hogy mostantól egy újfajta gondolkodás kezdődhet, valami olyan, amit ma még inkább csak érezni tudunk, mint leírni.«” (141. o.)

A magyar közönséget is megnyugtatta John Lukacs, amikor 2009-ban Magyarországon járt: ő ugyan nem próféta, de úgy gondolja, hogy a nacionalista és populista nézetek fölerősödése nem fog ismét diktatúrához vezetni, és a multinacionális cégek tényerése sem veszélyezteti a demokráciát, mivel „extrém körülmények kivételével a nagy problémák soha nem anyagiak és gazdaságiak elsősorban. Elsősorban ugyanis szellemi, lelki, politikai sérülések veszélyeztetnek egy nemzetet.” (<http://www.inforadio.hu/hir/belfold/hir-285064>)

Egy konzervatív, idealista, hívő történész nyilván nálunk is érezné a hivatást ezen sérülések gyógyításában. Azonosulna Lukacs észrevételével, miszerint „a hiányzó önismeret és hiányzó történelmi érzék az, amely megkülönbözteti a populista nacionalizmust a régifajta hazafiságtól”. (37. o.) De hát ki ismer nálunk Engel Pál halála óta közéletileg aktív, konzervatív identitású történészt, aki ne az alpári populizmus apológiáját szolgálná?

Tetszik

Egy embernek tetszik. Legyél Te az első ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Révész Sándor: Demokratikus ellenzék: a hűlt hely** Minden politikai kultusz a demokrácia ellensége. A demokrácia minden politikai...
2. **Révész Sándor: Szabó Zoltán, az antiteoretikus** Szabó Zoltán életének bő hét évtizedét nagyjából a felénél osztja...
3. **Révész Sándor: Horthy Miklós botja** Hogyan sikerült ennyire megosztó személyiségről ennyire nem megosztó könyvet írni?...
4. **Révész Sándor: Mindenki puccsa mindenki ellen** Miért nem bukott meg az ifjú és éretlen demokratikus parlamentarizmus...
5. **Révész Sándor: A nemzet alkímistái** Trencsényi Balázs könyve (A nép lelke, Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában, Budapest,...

Cimkék: **Révész Sándor**